

Veritatis Imago

„Scientia nihil aliud est quam veritatis imago. A tudomány nem más, mint a valóság mása.” Vergilius

Tudományos, muzeológiai, kulturális folyóirat

„A gyermek lelkében a mennyország leér a földre ...” A jezsuiták és a vallásos gyermeknevelés

Glässerné Nagyillés Anikó*

* Móra Ferenc Múzeum, Szeged; SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Kulcsszavak

vallási megújulás
Actio Catholica
jeszuiták
Szívgyárda

religious renewal
Actio Catholica
Jesuits
The Guard of Hearts

Absztrakt

Tanulmányomban a jezsuiták gyermekneveléssel, gyermekpasztorációval kapcsolatos tevékenységét mutatom be. A rend kezdettől felvállalta a külső és belső misszók, illetve a tanítás feladatát, ezért nem véletlen, hogy nagy szerepük volt a 19-20. században a gyermeknevelés megújításában is.

Azt vizsgálom, hogy miként változott meg a gyermekekről való gondolkodás, hogyan differenciálódott a 19. században a vallásosság, s ezáltal milyen módon újították meg a gyermekek vallásos nevelését a modern kor kihívásainak megfelelően. A téma szövevényessége meghaladná a dolgozat kereteit, ezért a jelenséget a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozatának, a szegedi kötődésű Szívgyárdának a tükrében vizsgálom, a korszakban kiadott kézikönyvek, kiadványok, regények segítségével.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a két világháború közötti vallási megújulás, illetve ezzel kapcsolatosan az *Actio Catholica* törekvései miként csapódtak le a Szívgyárdában. Milyen módon vonták be a gyermekeket az apostolkodásba? Hogyan igyekeztek másodlagos szocializációként részt venni a kis diákok nevelésében? Miként vált a korábban károsnak tartott regény és sajtó az apostolkodás és a vallásos gyermeknevelés fontos eszközévé? A téma összetettsége meghaladja a tanulmányom kereteit, ezért a felvetett kérdésekre csak egy-egy példán keresztül igyekszem megtalálni a választ.

A 19. század második felétől egyre erősebben jelentkező társadalmi és gazdasági változások kihatottak a vallásosságra is. A nemzetállamok kialakulása, a polgárosodás, a felvilágosodás és a szekularizáció átalakította az egyház szerepét a társadalomban. A katolikusok egyik lettek a bevett felekezetek között. Normáik nem érvényesültek az élet minden területén, fokozatosan visszaszorultak a magánáhitatra és a vallásgyakorlás intézményesült alkalmaira (Kapitány-Kapitány 2007: 383-384). Az élet problémáira a vallás nyújtotta válaszok mellett egyre hangsúlyosabban a világi élet nyújtotta megoldások adhattak választ. Ugyanakkor „a 19. és a 20. században a szekularizáció nem volt lineáris folyamat, hanem a vallási válságok és megújulási mozgalmak ciklikus hullámmozgását követte.” (Altermatt 2001)

A felvilágosodás és a szekularizáció következtében az államhatalom erősen korlátozta a társulati életet. A 19. század második felétől azonban a társulatalapítások új hulláma kezdődött el, ami főként a szerzetesrendeknek volt köszönhető. Az egyház azt is felismerte, hogy a hívek közösségét nem tekintheti homogén tömegnek, hiszen a vallásos közösségek önmagukat is eltérő célok mentén szervezték meg. Ezeknek a céloknak, igényeknek mentén és nem társadalmi alapon történt meg a 19. századi társulatok differenciálódása. A 19. századi és a korábban létrejött társulatok gyakran igazodtak a modern világ egyesületi struktúráihoz, amely érintette a felépítésüket is (Barna 2011: 27).

Az *Actio Catholica* (magyarul Katolikus Akció, röviden AC) mozgalom előzményei már a 19. században megfigyelhetőek, de a mozgalom megindítása XI. Pius pápához köthető, aki 1922-ben indította el a *Katolikus Akciót*. Az *Actio Catholica* egyik meghatározása szerint a klérus kinyújtott karja, „a világi hívek bizonyos fokú részesedése a hivatalos apostolkodásban.” – olvasható XI. Piusz pápa Quae Nobis levelében (Dombi 1938: 176 : Gianone 2000: 275). Ez azt is jelentette, hogy nem csak az egyházi személyeknek, hanem a világiaknak is „valóságos apostoloknak” kellett lenniük, amely aktív részvételt jelentett jó példa, apostolkodás által. Úgy vélték, hogy a világi apostolok révén olyan embereket is meg tudnak szólítani, akiket a „hagyományos” módon nem sikerült volna (Mihalovics 1942: 8-9).

A Szívárdá vallásos gyermekegyesület, a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozata volt, amely 6 és 14 év közötti diákokat fogott össze (Frauhammer 2014: 139-140). Célkitűzésükben megfigyelhetőek a Katolikus Akció elvei, vagyis nagy hangsúlyt fektettek a gyermekek apostolkodására. Ezt főként a közvetlen környezetükben (család, barátok) tudták megvalósítani.

1. kép: Szívárdá felvételi emlék, 1940. A szerző tulajdona.

A gyermekek vallásos nevelésének szükségességét emellett a Bibliára támaszkodó magyarázatokkal (Poppe 1936: 2) támasztották alá: ennek értelmében a gyermek is képes bekapcsolódni az apostoli munkába. Szabó Dömjén ferences atya a gyermekek szerepét a Jézus Szíve tiszteletben így foglalta össze: „[...] gyermek arra is alkalmas, hogy bekapcsoljuk az Isten dicsőítésének programjába. Isten dicsőítése leginkább az erkölcsök megjavítását célzó törekvéssel lesz teljes. Nem nevezhet tehát senki azon, ha a kis szívárdistákkal a világot akarjuk megreformálni és Krisztus országának eljövételét siettetni.” (Szabó 1930: 169)

A Szívárdában történő vallásos nevelés célja olyan katolikus felnőttek felnevelése volt, akik ezeket az értékeket a saját családjukban is tovább fogják adni. Az egyes, az egyházi értékrenddel össze nem egyeztethető értékeket valló nézetek közül leginkább a baloldali gyermekmozgalmakat tartották elkerülendőnek. Ezért a gyermekek lelkére leginkább leselkedő veszélyként egyrészt a Gyermekegyesület nevű szocialista egyesületet nevezték meg, másrészt a „korban uralkodó erkölcsrontó és tekintélyromboló tényezőket.” (Szabó 1930: 165) Ezek voltak: az istenkáromlás, a szentmisék és a szentáldozás elmulasztása, az erkölcs elleni vétkek, a másoknak okozott anyagi és erkölcsi károk.

2. kép: Szívárdisták, é.n. Ismeretlen fényképész felvétele, a szerző tulajdona.

Veszélyesnek számítottak a világi regények is, amelyek ponyvákon, olcsó kiadványokként sokakhoz eljutottak. Ehhez természetesen alapvető feltétel volt az írni-olvasni tudás képességének javulása. Ennek korai alapjait Mária Terézia 1777-es *Ratio Educationis* rendelete vetette meg, amely szabályozta az oktatást. A regények és más irodalmi alkotások ezt követően is főként a középréteg olvasmányai maradtak, amely lassan jutott el az alsóbb rétegek közé. Ezeket az olcsó olvasmányokat erkölcsstelennek, a katolikus értékrenddel összeegyeztethetetlennek tartották, amelyek minősége sem ütötte meg a kívánt színvonalat.

Harangi (1906-ig Winterstein) László, a *Kis Pajtás* című újság szerkesztője így róttá meg képzeletbeli olvasóját Blaskó Mária könyvének előszavában: „Kedves hugom, úgy, most rajta értelek, hogy regényt akarsz olvasni? Hát nem tudod, hogy a regények káros hatásuak? Nem tudod, hogy a regények igen sok esetben az erényt gyengésnek, a bűnt, a gonzságot pedig, mint valami sikerült hőstettet állítják be? Nem tudod, hogy a regények akárhányszor a legélénkebb színekkel rajzolják a gyönyörvágó testiséget, a lemondást, az önmegtágadást meg örültségnek minősítik? Nem tudod, hogy száz regény közül alig akad egy, mely minden tekintetben megüti a mértéket?” (Blaskó 1928: 1-2)

A katolikus világegyház vezetői a tömegsajtó megjelenésében is veszélyt láttak, úgy vélték, hogy a sajtó sérülékenyebbé teszi a társadalmat, emellett a politikai manipuláció, a tömeghisztéria és a gazdasági

spekuláció eszközét látták benne (Klestenitz 2013: 31). Ez főként a felnőtteket érintette, de közvetve a gyerekekhez is eljuthatott.

Farkas Lajos úgy gondolta, hogy a Szívárdát minden iskolában meg kell szervezni. Hangsúlyozta, hogy nem az elméleti ismeretekre, hanem a gyakorlati vallásosságra kell a hangsúlyt fektetni (Farkas 1943: 3, 8-9). Vagyis a Szívárda célja olyan gyakorlati erények kialakítása volt, mint a szülők iránti tisztelet és szeretet, felebaráti szeretet, engedelmesség, kötelességteljesítés, munkaszeretet és a hazaszeretet. A mozgalomhoz való tartozásukat egyaránt kifejezték az egyenruhájukban és a kitűzőjükben. Ezt Petruich Antal így mutatta be: „Katonasípkájukra szívárdapajzsos hófehér tollat tűztek, és aki megtehetette, fölvette a nemzeti színű gárdista egyenruhát is: fehér inget piros nyakkendővel, zöld övvel és sötétkék nadrággal. Igazi kis katonasereggé lett a gárda.” (Petruich 1939: 113)

3. kép: Szívárdisták P. Bíró Ferencsel, 1943. Forrás: Blaskó Mária (1943): *Az Atya kincsei*. Budapest: Korda Rt.

P. Szabó Dömjén a szívárdisták feladatáról harciasabb hangvételben ír: „Harcosokat is kell nevelnünk, mert már napjainkban kezdetét vette az élet-halál küzdelem az Egyház és a bolsevizmus között, melyet hogy megnyerhessünk, szükségünk van harcias, öntudatos, bátor, tevékeny, lelkes katolikusokra.” (Szabó 1930: 200) Miként lehet harcolni a „bolsevizmus” és korábban említett más, a gyermek lelkét veszélyeztető jelenségekkel szemben? Az egyházak papjai – katolikusok és más felekezetek egyaránt – és a pápa is arra a következtetésre jutott, hogy ugyanazokkal az eszközökkel lehet harcolni, amivel más, versengő világnézetek is már megszólították az ifjúságot: a modern kor eszközeivel. A sajtót, a regényt kell bevonni, amelyeknek katolikus használatban amellet, hogy a megfelelő értékrendet kellett képviselniük, alkalmazkodniuk is kellett a modern kor elvárásaihoz.

A felnőttek és közvetve a gyermekek megszólításának egyik fontos fóruma volt a katolikus sajtó. 1879-ben XIII. Leó pápa kifejtette a katolikus világ írói előtt a sajtóra vonatkozó nézeteit. Úgy vélte, hogy az „*egyház ellenfeleinek*” lapjai fokozatosan és észrevétlenül elidegenítik a híveket a vallástól. Ennek megállítására azt javasolta, hogy a katolikus írók fordítsák az egyház javára azt, amit az ellenfelei a társadalom és az egyház megrontására használnak. Figyelmeztetését követően a 19. század folyamán az egyes országokban (például Hollandia, Belgium, Németország) kiterjedt katolikus sajtóhálózatok kezdtek meg működésüket. Magyarországon azonban a pápa szavai kevés visszhangra találtak. Ennek fő oka a klerikusok sajtó iránti általános idegenkedése volt. Ez a helyzet 1890-ben, az egyházpolitikai küzdelem során változott meg, amelynek során a sajtópártoló kezdeményezések eredményeként a katolikus sajtó fejlődésnek indult. Ez minőségi és mennyiségi javulást egyaránt jelentett. A papi folyóiratok és a vidéki népujságok mellett képes újságok, gyermek- és ifjúsági lapok, női folyóiratok, hitbuzgalmi lapok jelentek meg. A különböző katolikus egyesületek saját közlönyöket adtak ki a nemzetiségek nyelvén is (Klestenitz 2013: 44).

Bíró Ferenc jezsuita atya 1915-ben megalapította *A Szív* újságot, amely azonban nem volt az egyetlen Jézus Szívével foglalkozó lap. A 19. század második felében indult el a *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, amely *A Szív* újsághoz hasonlóan foglalkozott a társadalmi problémákkal, ugyanakkor ez legtöbb esetben a vallási közönyre terjedt ki, s a lap főként elmélkedéseket, tanító jellegű elbeszéléseket és történelmi visszatekintéseket tartalmazott. *A Szív* újságban ezzel szemben a társadalmi problémákra való reflektálás sokkal többet és dominánsabb volt, emellett természetesen voltak benne a másik újsághoz hasonlóan elmélkedések és tanító jellegű szövegek is. *A Szív* újság terjesztésében nagy szerepet játszottak az önkéntes rikkancsok. Ezeket a gyerekeket nevezték a heti értesítőben „*Jézus Szíve postagalambjainak*”. Bíró Ferenc azzal jutalmazta meg segítőt, hogy saját rovatot hozott létre a számunkra (Frauhammer 2014: 140).

A gyermekrovat terjedelme 1915 és 1950 között az egy hasáb és a négy oldal között mozgott. Az 1930-as években találhatóak a leghosszabb rovatok – ez valószínűleg az újság olvasói és anyagi támogatottságával függött össze. A gyermekrovatnak voltak állandó és csak bizonyos időszakokban megjelenő részei. Minden újságban megtalálható volt a heti parancs, amely különálló egységként, képszerűen is megjelenhetett, illetve kerülhetett az egyik történet végére, a tanulság részeként.¹ *A Szív* újságban nagy hangsúlyt kapott a gyakorlati vallásosság: a gyakori szentáldozás, imádság és a testi-lelki tisztaság mellett az újság munkatársai felhívták a gyermekek figyelmét a szülők tiszteletére, segítésére és a társaikra való odafigyelés és a szegények, idősök iránti érzékenység fontosságára, a haza iránti hűségre, a kapott dolgokért való hála, az önzetlenségre és az önfeláldozásra. Ezeket az erényeket, elvárásokat mindig egy mesészerű történet és egy történelmi

személy vagy egy hétköznapi ember példáján keresztül (többször Blaskó Mária regényeiből vett részlet által) mutatták be az olvasóiknak.² A gyerekeknek fontos szerepet szántak *A Szív* újság terjesztésében, illetve az apostolkodásban, amely a hitük és Jézus Szíve melletti kiállásukat jelentette otthon és a társadalomban.

A sajtóapostolság mellett a másik leghatékonyabb eszköz a regény és más rövid elbeszélések olcsó

4. kép: Bíró Ferenc és *A Szív* újság, 1943. Forrás: Petruch Antal (1943): P. Bíró Ferenc. Budapest: S. J. Korda, p. 25.

füzetek formájában történő kiadása volt. Ennek egyik fontos alakja Blaskó Mária volt, aki fontos szerepet játszott a Szívőgárda létrejöttében és a gyermekek vallásos nevelésében, mint ifjúsági író és mint *A Szív* munkatársa. Leginkább a regényei ismertek, de írt imakönyvet, énekeskönyvet, illetve rövidebb cikkeket is. Munkáinak fő célja a gyermekek szórakoztató formában történő nevelése többnyire egy-egy történelmi személy példaképként való felmutatásával. Blaskó Mária emellett fontosnak tartotta, hogy különböző életszakaszban lévő fiataloknak adjon tanácsot az egészen kicsiktől a serdülő lányokon át a házasságra készülő fiatal felnőttekig. Történeteinek szereplőit úgy formálta meg, hogy nagyon hasonlóak legyenek az olvasóihoz, hasonló problémákkal küzdenek és hasonlatosak az örömeik. Az olvasó ilyen módon könnyebben azonosulhatott velük. Bíró Ferencet követve ő is fontosnak tartotta a vallás, főként a Jézus Szíve tisztelet gyakorlati megélését, tanácsai is ezt tükrözik. Az ő szavaival: „Ezek a kis életképek a maguk egyszerű hangján azt szeretnék bemutatni, hogy a Jézus Szíve tisztelet nemcsak áhitat, hanem gyakorlati élet is.” (Blaskó 1929a: 5) Könyveivel a divatos, világi, többnyire szerelmi témájú regényekkel szemben akart eltérő alternatívaként, hasznos olvasmányokként szolgálni a fiatalok (főként lányok) számára. Ezek a regények jól tükrözték a 19-20. század (egyházi) női ideálját. Blaskó Mária gyakran egy-egy szent segítségével (például Árpádházi Szent Erzsébet, Szent Alajos) mutatta be ezt. Blaskó Mária fontosnak tartotta azt is, hogy regényeivel ne csak példamutató feleségeket, anyákat, hanem hazafias érzelmű honleányokat is neveljen. Erről szól a *Hazám* című könyve (Blaskó 1929b), illetve a *Kiskirály* című regénye, amelyben Habsburg Ottó (legitimista értelmezésben II. Ottó) iránti hűsége, szeretetre szólította fel olvasóit (Blaskó 1924).

A felsorolt példák azt mutatják be, hogy az egyház miként törekedett az első világháború után a gyermekek nevelése által a társadalom jobbá tételére. A társadalom átalakulása új kihívások elé állította a papokat és a tanítókat egyaránt, akik a többi világnézethez hasonlóan a gyermekek megszólítására törekedtek. Mivel az elhatározáson kívül nem volt más kritériuma a Szívőgárdához való tartozásnak, több ezer gyermeket tudtak bevonni a mozgalomba. Ha a gyermekek betöltötték a 14-15 éves kort, akkor is csatlakozhattak más közösségekhez: a középiskolások a Jézus Szíve Testőrgárdába, az ifjak az Ifjak Jézus Szíve Szövetségébe, a lányok a Jézus Szíve Leánykörbe. A felnőtteknek nemek szerint volt szövetsége (Zsíros 1939: 6-7). A mozgalom a katolikus megújulás keretében a vallásgyakorlás premodern formáinak modern keretek közé történő átmenetéseként is értelmezhető. Az egyén a közösség és a társadalmi intézmények kapcsolatára mutat rá. A téma vizsgálata a társadalomtörténet szempontjából is fontos ismereteket szolgáltat.

5. kép: Jézus Szíve tisztelet a családban, 1944. Forrás: Jézus Szíve Naptár.

IRODALOM

Altermatt, Urs (2001): *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Barna, Gábor (2011): *Az élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19-21. századi vallási kultúrában*. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Dombi József (1938): *A katolikus akció vezérkönyve*. Gyulafehérvár: Alba Julia-i Római Katolikus Püspökség.

Frauhammer, Krisztina (2014): *A Szívgárda kiadványai a gyermeknevelés szolgálatában*. In: Barna, Gábor – Povedák, Kinga (szerk.): *Lelkiségek és lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában*. Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 137–145. p.

Gianone, András (2000): *Az Actio Catholica és a politika*. In: *Vigilia*, 2000/4., 275-279. p.

Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor (2007): *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Klestenitz, Tibor (2013): *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896-1932*. Budapest: CompLex Kiadó.

FORRÁSOK

Blaskó, Mária (1924): *A Kiskirály. Ifjúsági elbeszélés*. Budapest: A Pallas Kiadása.

Blaskó, Mária (1928): *A királyné leánya*. Cluj-Kolozsvár: Providentia Könyvnyomdai Műintézet.

Blaskó, Mária (1929a): *Szeretet utja. Elbeszélések és életképek*. Budapest: Szerzői magánkiadás.

Blaskó Mária (1929b): *Hazám. Hazafias elbeszélések és versek a magyar ifjúságnak*. Budapest: Szerzői kiadás.

Farkas, Lajos (1943): *A gyermekegyetek pasztorális és pedagógiai jelentősége (különös tekintettel a Szívgárdára)*. Szeged: Szegedi Új Nemzedék Rt.

Mihalovics, Zsigmond (1942): *A világi apostolkodás*. Budapest: Szent István Társulat.

Müller, Lajos (1944): *A Jézus-Szíve tisztelet története*. Budapest: Korda R.T.

Petruch, Antal (1939): *Jézus Szíve apostola*. Budapest: Korda Kiadó R.T.

Poppe, Ede (1936): *Az isteni gyermekbarátnál*. Budapest: Stephaneum Nyomda R.T.

Szabó, Dömjén (1930): *Jézus Szíve kultusz: Főként Gárdavezetőknek*. Cluj-Kolozsvár: Szent Bonaventura Könyvnyomda.

Zsíros, Ferenc (1939): *A Jézus Szíve Szövetség kis kézikönyve*. Budapest: Korda R.T.

JEGYZETEK

¹ Lásd például: *A Szív* 1930. október 11., 1948. december 11., 1948. december 25.

² Lásd például: *A Szív* 1929. március 16., 1930. október 11., 1948. december 4.

„In the soul of the child, heaven falls to the earth...” Jesuits and Religious Child Rearing

Glässerné Nagyillés Anikó

In my paper, I present the activities of the Jesuits concerning child rearing and pastoral care of children. The order assumed the role of external and internal missionaries and teaching from the beginning, so it was not by chance that they had a major role in the 19th and 20th century concerning the renewal of child rearing.

I examine how the cogitation of children has been changed, how religiosity differentiated in the 19th century and how they renewed the religious education of children in accordance with the challenges of the modern ages. The intricacy of the subject would go beyond the bounds of this thesis, so I study the phenomenon with the help of handbooks, publications and novels, from the angle of Apostleship of Prayer which was the children's division of The League of Jesus's Heart.